

Tokia buvo pradžia

Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras 1503 m. rugsėjo 7 d. raštu žemes tarp Nevėžio ir Lėvens padovanojo Ramygalos bažnyčiai ir jos kleboną, idant tose žemėse gyvenantys žmonės liautųsi išpažinę pagonybę, įpareigojo pastatyti bažnyčią bei įsteigti karčemą.

Kaip parodė mūsų kraštiečių, istorikės O. Maksimaitienės atlikti istorinių šaltinių tyrinėjimai (Pirmosios žinios apie Panevėžio miestą. - Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 2 (11), 1961), tai seniausias neabejotinas dokumentas, kuriame pirmą kartą minimas Panevėžys, t.y. šiaurinė dabartinio miesto dalis, vadinta sala (ostrow). Kad tai ta pati vieta, kur Aleksandro paliepiamu apie 1507 m. kelių į Vabalinką, Troškūnus bei Pušalotą sankryžoje, prie Nevėžio buvo pastatyta pirmoji Senamiesčio bažnyčia, patvirtino Lietuvos didžiosios kunigaikštystės išdo įgaliotinis Povilas Oranskis, 1548 m. su komisija patikslinęs Ramygalos bažnyčiai dovanotų žemių ribas ir jas paženklinęs riboženkliais. Todėl, kaip priimta istoriografijoje, 1503 m. rugsėjo 7 dieną surašyto Aleksandro donacijos akto, kuriame pirmą kartą minimos Panevėžio senamiesčio žemės, data laikoma miesto pradžia, nors šiose žemėse žmonės galėjo gyventi jau XV a. viduryje. Kiti tvirtinimai, kad Panevėžys minimas Vytauto laikais, kada Lietuvoje buvo apgyvendinti 1398 m. iš Krymo atgabenti karaimai, nesant neabejotiniais istoriniais šaltiniais paremtų argumentų, yra nepagrįsti. Lygiai tą patį galima pasakyti ir apie pasakojimą, kad Vytautas 1414 m., grįždamas iš Žemaitijos į Vilnių, sudaužė prie Nevėžio ir Sirupio santakos kalvoje rastą pagonišką šventyklą.

Aleksandro 1503 m. rugsėjo 7 d. donacijos akto originalas nėra išlikęs. K. Paltarokas 1936 m. išleistoje knygelėje "Panevėžio bažnyčios" mini jo nuorašą buvus Kauno kapitulos archyve. Pagal išlikusias kopijas aktas buvo paskelbtas 1948 m. Krokuvoje J. Fijaleko ir V. Semkovičiaus išleistoje Vilniaus katedros ir diecezijos senovinių raštų knygoje (Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wilenskiej (1387-1506)). Skaitytojams pateikiame šio Panevėžio miesto istorijai reikšmingo dokumento vertimą iš lotynų kalbos.

Aleksandro 1503 m. rugsėjo 7 d. raštas lietuvių kalba publikuojamas pirmą kartą, todėl miesto paminklosaugos tarnybos prašymu jį vertusiems bei jo stilių ir kalbą tikrinusiems - nuoširdus ačiū.

Leonas Kaziukonis.

Aleksandro donacijos aktas

1503 m. rugsėjo 7 diena

Viešpaties vardu amen. Amžinai atminčiai. Dieviškoji apvaizda valdovus ir pasaulio galinguosius iš kitų išskyrė ne vien tam, kad jie pirmautų ir laikinus turtus valdytų, bet ir tam, kad savo laikiną gerovę panaudotų būtiniams ir dieviškiems dalykams, kad naujomis dovanomis sumažintų nepriteklus ir savo dosniu labdaringumu, numatę trūkumus ir nustatę deramą laikiną globą, čia, žemėje, paremtų bažnyčių vadovus ir jų tarnus, idant pas Dievą nusipelnytų amžiną malonę, laimę ir didelę galią. Ir net jeigu pagarba jiems sumažės, jie ilgai išliks rašto paminkluose ir liudininkų parodymuose.

Todėl mes, Aleksandras, Dievo malone Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis, Rusijos, Prūsijos ir Žemaičių bei kitų kraštų valdovas ir vienintelis įpėdinis, įsakmiai pareiškiame visiems dabar čia esantiems ir būsimiems (žmonėms), kurie šią žinią išgirs.

Kadangi sužinojome iš tėvo Kristuje garbingojo Vilniaus vyskupo Alberto, jog kai kurie mūsų globojamos Vilniaus diacezijos Ramygalos miesto parapiinės bažnyčios parapijiečiai yra apsigyvenę tolokai ar net labai toli nuo aukščiau minėtos bažnyčios, dėl didelio nuotolio dalis jų retai arba niekada neateina sakramentų ir pamaldų į savo bažnyčią, ir dėl to ten yra paprotys, jog švenčių dienomis patys tolimiausiai parapijiečiai sueina vienoje nuošalioje vietoje, arba saloje, kitaip vadinamoje ostrow, atlikti religinių apeigų, kurios, beje, ten kartais būdavo leistos ir paties jo malonybės vyskupo.

Kadangi, atrodo, yra tam tikrų keblumų ir netgi iškyla pavojus, jog pagoniškos gentys šventame miškelyje atlieka savo religines apeigas ir savo dievams degina kvapniuosis sakus, todėl, pritardami to paties garbaus vyskupo tėviškam pageidavimui, būdami karališkai kilnūs ir dosnūs, mes dovanojame aukščiau minėtą salą, arba ostrow, esančią Upytės apskrityje tarp Nevėžio upės iš vienos pusės ir Lėvens upės iš kitos pusės, o skersai - tarp Vilkotupio (*) ežero iš vienos ir Zurblio (**) pievos iš kitos pusės, minėtai Ramygalos bažnyčiai ir jos vadovams, esantiems šiuo metu ir būsimiems ateityje, kad toje saloje įrengtų Dievo, mūsų Išganytojo, garbei naują koplyčią arba bažnyčią, kuri tegu bus Ramygalos bažnyčios filija; tuo vadovaudamiesi, dovanojame ir perduodame Ramygalos klebonui, dabar čia gyvenančiam ir ateityje gyvensiančiam, salą, kitaip vadinamą ostrow, su visa žeme ir visais pastatais, su visais laukais ir pievomis, vandenimis, miškais ir medžiais, pelkėmis, žuvų tvenkiniais, žuvimis ir žvejais, upėmis ir upeliais, duburiais ir užtvankomis, vandenimis ir jų nuotėkiais, bebrais ir jų medžiokle, malūnais ir jų pelnu, bitynais, bitėmis ir iš jų gaunamu medumi, ir apskritai su viskuo, kas tai salai priklauso; jokios teisės, valdų ir nuosavybės sau ir mūsų įpėdiniais tenai nepasiliekame, tegu minėta bažnyčia visa tai turi, valdo ir naudoja savo naudai ir didesnei gerovei laisvai ir ramiai per amžius.

Be to, žmonių patogumui arba dėl dieviško reikalo, bet ne dėl kitos priežasties, minėtoje saloje prie naujos bažnyčios, kurią reikės įrengti, leidome dabartiniam Ramygalos klebonui ir būsimam ten pat, saloje, pastatyti ir įrengti vieną karčemą ir joje visada ir be jokio trukdymo gaminti ir gerti medau vyną (midų), duonos girą (alų) ir bet kokios rūšies ir išlaikymo likerius.

Žinoma, tą karčemą ir jos šeimnininką, šiuo metu čia esančius, Ramygalos klebono valia ir pritarimu atleidžiame nuo visų mokesčių ir duoklių, kurias tos rūšies krautuvėlės kartais turėdavo mokėti.

Taip pat visiems amžiams atleidžiame ir išvaduojame nuo visokių mokesčių, turto apskaitos, įvairių duoklių ir rinkliavų, kaip jos besivadintų, dabar galiojančių ir būsimų ateityje, kaip nuo mūsų, taip ir nuo valstybinių prievolių.

Lygiai kaip didikas Jonas Zabžezinskis, Trakų valdovas ir mūsų Lietuvos didžios kunigaikštystės maršalka, pats savo laisva valia ir nutarimu, asmeniškai ir viešai nusprendęs, karčemą,

esančią aukščiau minėtoje saloje prie Lévens upės, kurią (karčemą) kaip Trakų valdovas turėjo ir išlaikė, kilniai ir pamaldžiai prieš Dievą visų mūsų akivaizdoje, su mūsų pasirašytais pasiūlymais, su visa teise į nuosavybę ir valdymą, su namu ir turgaus aikšte, su šiuo metu ten gyvenančiais žmonėmis, su turto cenzu ir naudojimo pajamomis, su visais tai karčėmai priklausančiais ar kokiu nors būdu priskiriamais reikmenimis atidavė ir visiems laikams padovanojo tai pačiai bažnyčiai ir jos dabartiniam rektoriui (vadovui), nepasilikdamas sau ir būsimiems Trakų valdytojams jokių teisių, valdų ir nuosavybės.

Taip ir mes, duodami šią teisėtą dovaną, sutinkame su mūsų patarėjais ir leidžiame viešai paskelbti ir amžiams patvirtinti šį nutarimą.

Panašiu būdu atleidžiame nuo visų šimtmečio duoklių ir leidžiame naudotis visu tuo, kas aukščiau paminėta.

O kad ši dovana nei mūsų, nei minėto valdytojo niekada ateityje nesugundytų panaikinti jos galiojimo, pačią salą ir jos pastatus bei minėtas karčemas taip plačiai ir išsamiai aprašėme, įtraukėm ir suvienijom, kaip visa tai aukščiau bendrai ir atskirai išvardinta, gerai suvokdami ir tvirtai laikydamiesi mūsų karališkųjų laisvių, bažnyčios imuniteto nuo visų prievolių, remdamiesi bažnyčiai priklausančiu autoritetu ir teise aprašyti, įkūnyti, įjungti ir suvienyti, pritariant suinteresuotiesiems (dalyvaujantiems).

Idant į tą salą ir minėtas karčemas visa teisė nuosavybės būtų perduota ir užrašyta Ramygalos kunigams, o dabartiniams savininkams nieko ateityje nebūtų palikta, laisva valia už save ir už mūsų įpėdinius nusprendžiame, kad minėtoje saloje nei mes, nei mūsų įpėdiniai, nei pats valdytojas, nei jo įpėdiniai, nei joks kitas žmogus negalės nei kurti, nei įrengti, nei turėti jokių karčemų bei kitų patogumų nei savam naudojimui, nei bendram labui.

O visas salos padalinimas, valdžia ir tvarka joje ir minėtos karčemos amžinai pasiliks dabar gyvenančių ir būsimų Ramygalos kunigų valioje ir galioje.

Nutarėme, kad tos mūsų ir valdytojo dovanos ir visa tai, kad pirma nuspręsta, padaryta ir sutvarkyta, kaip ir mūsų išskirtinė teisė, būtų tvirta, pastovu ir amžina. To paliudijimu dalyvaujančioms šalims yra mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės antspaudas.

Įvykdyta (atlikta) Vilniuje penktą Garbingosios Mergelės Marijos vigilijų šventą dieną 1503 metais, antraisiais mūsų karaliavimo metais.

Dalyvaujant garbingiesiems tėvams Kristuje Albertui iš Vilniaus; Martynui, Medininkų bažnyčios vyskupui, ir, žinoma, didžiajam ir kilmingajam Mikalojui Radvilai, Vilniaus ir mūsų Didžiosios kunigaikštystės valdytojui; Jonui Jurgiovičiui Zabžezinskiui, Trakų valdytojui ir mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės maršalkai; Stanislovui Janovičiui, Trakų kaštelionui ir Žemaičių kapitonui; kapitonams Stanislovui Piotraškovičiui Kyškai iš Ciechanovičių, kadaise iš Smolensko, ir Stanislovui Hlebovičiui iš Polocko; vadui Mykolui Glinskiui, mūsų Lietuvos kurijos maršalkai; Nikolajui Mykolajovičiui, Didžiosios mūsų kunigaikštystės pilstytojui (vynininkui) ir Bylescensės kapitonui; Jonui Sapiegai, mūsų Lietuvos sekretoriui, ir daugeliui kitų, tikrai vertingais patarimais ir rūpesčiu prisidėjusiems prie to, kas anščiau pasakyta.

Perduota per rankas mums nuoširdžiai atsidavusio gerbiamojo Jono iš Lasko, Gnezno kanceliarijus, Vladislavo dekaną ir Krokuvos kanauninką, mūsų vyriausiojo sekretoriaus.

Aleksandras, Dievo malone karalius, savo ranka.

* dabartinis ežerėlis, esantis už Vaivadų, prie Paliūniškio kelio.

** buvusi pieva (kitur dar vadinama Žiurblio) prie Pušaloto kelio.

Vertė: Rasa Majauskienė,

Petras Mikelinškas.